

IZAZOVI U PRONALAZENJU SISTEMSKIH ODGOVORA NA POTREBE ŽENA SA ISKUSTVOM NASILJA U INTIMNOM PARTNERSKOM ODNOSU – IZMEĐU STANDARDA, JAVNIH POLITIKA I STVARNOSTI

Apstrakt: Međunarodni standardi u oblasti zaštite žena od rodno zasnovanog nasilja uticali su na zakone, javne politike i prakse, obavezujući države da uspostave odgovarajuće sisteme prevencije, zaštite, podrške i integrisane politike. U ovom tekstu, fokus je usmeren na potrebe žena sa iskustvom nasilja u intimnom partnerskom odnosu i u porodičnom kontekstu, posebno onih iz višestruko marginalizovanih društvenih grupa. Istraživanja govore da institucionalni postupci i procedure ne obezbeđuju sigurnost/bezbednost žena i njihove dece, kao ni usluge koje mogu da odgovore na njihove složene životne situacije i višedimenzionalne potrebe, naročito ne u dovoljno dugom vremenu. Brojni su izazovi u organizovanju sveobuhvatnog i delotvornog odgovora sistemskih mehanizama, koji bi bio usklađen sa ciljevima i interesima žrtve, obezbedio njeno učešće u odlučivanju, uzeo u obzir njeno razumevanje osnaživanja i pravde i pokazao razumevanje za faktore koji utiču na to da žene odustaju od postupaka. Sa jačanjem konzervativne politike na međunarodnom planu, sve su vidljivije antifeminističke ideje i pokreti, snažno usmereni protiv koncepta ljudskih prava žena, što ograničava i mogućnost zaštite i podrške ženama sa iskustvom nasilja, ali i autonomno delovanje ženskih organizacija i njihove radikalne socijalne zahteve.

Ključne reči: rodno zasnovano nasilje protiv žena, međunarodni standardi, potrebe žena sa iskustvom nasilja, institucionalni odgovori, Srbija.

Uvod

Nasilje protiv žena široko je rasprostranjeno svuda u svetu, iako podatke nije lako međusobno porediti zbog metodoloških razlika (Krug, Dahlberg, Mercy, Zwi and Lozano 2002). Fizičko nasilje se registruje kod 13–61% žena,

* tanja@azc.org.rs

seksualno kod 6–59% žena, a prevalencija psihičkog nasilja iznosi 20–75% (Garcia-Moreno, Jansen, Ellsberg, Heise, Wattset 2005; UN 2006). Kada nasilje prema ženama dovede do smrtnog ishoda, učinioci su u 40–70% slučajeva njihovi intimni partneri (što je u oštroj suprotnosti sa prevalencom za muškarce, koja se kreće od 4 do 9%). Pregledni podaci za Evropu upućuju na to da je najmanje između 20 i 25% žena tokom života bar jednom iskusilo fizičko nasilje od strane partnera, njih više od 10% seksualno nasilje, a psihičko nasilje između 19 i 42% (Hagemann-White 2006; Martinez and Schröttle 2006). Istraživanje sprovedeno u državama Evropske unije pokazuje da je svaka treća žena starija od 15 godina imala iskustvo fizičkog i/ili seksualnog nasilja, najčešće od strane svog intimnog partnera (FRA 2014).

I u Srbiji istraživanja pokazuju sličnu i dosledno visoku rasprostranjenost nasilja protiv žena. Svaka druga žena starija od 15 godina doživela je neki oblik nasilja od strane intimnog partnera, svaka četvrta (ili peta) doživela je fizički napad, a svaka dvadeseta je imala iskustvo seksualnog nasilja (Otašević 2005; Petrović 2010; Babović, Vuković i Ginić 2010; OEBS 2019). U Srbiji se beleži i veliki broj ubijenih žena od strane partnera i u porodičnom kontekstu, bez odgovarajućeg društvenog odgovora (Lukić 2013; Jovanović 2013; Lacmanović 2019).

U međunarodnim dokumentima, sveobuhvatan pregled nasilja protiv žena prvi put je dat u Opštoj preporuci br. 19 (UN A/47/38, 1992), a zatim u Deklaraciji o ukidanju svih oblika nasilja nad ženama (UN 48/104, 1993) i Pekinškoj platformi za akciju (UN 1995). U njima se ističe da rodno zasnovano nasilje predstavlja najteži oblik diskriminacije žena, da je usmereno protiv žena zato što su žene, da nesrazmerno utiče na žene i da predstavlja kršenje njihovih ljudskih prava. Navedena dokumenta postala su značajan faktor ubrzavanja zakonskih promena na međunarodnom, regionalnom i državnom planu, uključujući i promene u Srbiji.

U ovom tekstu biće dat kratak prikaz međunarodnih standarda u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem protiv žena, a pažnja je usmerena na potrebe žena sa iskustvom nasilja u intimnom partnerskom odnosu i u porodičnom kontekstu, posebno onih iz višestruko marginalizovanih društvenih grupa, kao i na izazove institucionalnih mehanizama da odgovore na njihove potrebe, gledano i iz perspektive stručnjaka, i u odnosu na kontekst u Srbiji.

Međunarodni standardi u vezi sa rodno zasnovanim nasiljem protiv žena

Komitet Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena (dalje u tekstu Komitet CEDAW¹) ponudio je nove smernice – Opštu preporuku br. 35 o rodno zasnovanom nasilju protiv žena, koja ažurira Opštu preporuku br. 19 (CEDAW/C/GC/35, 2017). Ona menja koncept „nasilja protiv žena” u „rodno

1 CEDAW je akronim za engl. *The Committee on the Elimination of Discrimination against Women*.

zasnovano nasilje protiv žena”, da bi se izričito naglasili rodni uzroci i uticaji, odnosno društveni (pre nego individualni i interpersonalni) karakter ovog nasilja, što zahteva sveobuhvatne odgovore države (OP 35, para. 9). Navodi se da je takvo nasilje ukorenjeno u međusobno povezane rodno uslovljene faktore, kao što su „ideologija prava i privilegovan položaj muškaraca, norme koje se tiču muškosti, potrebe da se potvrdi muška kontrola ili moć, da se ojačaju rodne uloge, ili da se spreči, obeshrabri ili kazni ono što se smatra neprihvatljivim ponašanjem žena“ (OP 35, para. 19). To direktno ili indirektno doprinosi društvenom prihvatanju nasilja protiv žena, što se pravda tradicijom, kulturom, religijom ili fundamentalističkim ideologijama, zbog čega se ono često smatra privatnim pitanjem i ostaje nekažnjeno. Ističe se da nedostatak efektivnih odgovora na nasilje protiv žena nastaje i kao posledica smanjenja javne potrošnje i „mera štednje“ (što umanjuje osnovna ekonomska i socijalna prava), koje prate ekonomske i finansijske krize.

Diskriminacija žena, kao i nasilje protiv njih, neraskidivo su povezani sa brojnim faktorima i ličnim svojstvima koji utiču na njihove živote,² koji mogu biti različiti i preklapajući, što zahteva odgovarajući i specifičan odgovor zakona i državnih politika. Rodno zasnovano nasilje pogađa žene tokom celog njihovog života i ima višestruke oblike, uključujući dela ili propuste, koji mogu izazvati smrt, fizičku, seksualnu, psihičku ili ekonomsku štetu ili patnju, pretnje takvim delima, uznemiravanje, prisilu i proizvoljno lišenje slobode³. Ono se javlja u svim prostorima i sferama ljudske interakcije, javnim i privatnim, kao i u njihovim tehnološkim modifikacijama, i može proisteci iz učinjenih dela nasilja ili iz propusta u postupanju državnih aktera ili aktera izvan države (OP 35, para. 20).

Pravo žena na život oslobođen od rodno zasnovanog nasilja neodvojivo je od drugih ljudskih prava, odnosno međuzavisno je sa pravom na život, zdravlje, slobodu i bezbednost, pravom na jednakost i jednaku zaštitu, slobodu od torture, surovog, neljudskog ili degradirajućeg postupanja, slobodu izražavanja,

2 To uključuje „etničku pripadnost/rasu, starosedelački ili manjinski status, boju kože, socio-ekonomski status i/ili kastu, jezik, religiju ili veroispovest, političko mišljenje, nacionalno poreklo, bračni i/ili materinski status, uzrast, gradsku/seosku lokaciju, zdravstveni status, invaliditet, vlasništvo nad imovinom, da li je neko lezbejka, biseksualan/na, transrodan/na ili interseksualan/na, nepismenost, trgovinu ženama, oružani sukob, traženje azila, izbegništvo, internu raseljenost, apatridiju, migraciju, upravljanje domaćinstvima, udovištvo, život sa HIV-om/AIDS-om, lišenje slobode, bavljenje prostitucijom, geografsku udaljenost i stigmatizaciju žena koje se bore za svoja prava, uključujući braniteljke ljudskih prava“ (OP 35, para. 12), što je prethodno sumirano u Opštoj preporuci br. 28 o suštinskoj obavezi država potpisnica prema članu 2 Konvencije i Opštoj preporuci br. 33 o pristupu žena pravdi.

3 Istovremeno, ono je pod uticajem političkih, ekonomskih i društvenih kriza, građanskih nemira, humanitarnih situacija, prirodnih katastrofa, degradacije prirodnih resursa, a može biti pogoršano kulturnim, ekonomskim, ideološkim, tehnološkim, političkim, verskim, socijalnim i faktorima životne sredine, što je posebno vidljivo u kontekstima povećane ekonomske globalizacije, izmeštanja, migracije, militarizacije, okupacije, oružanih sukoba, nasilnog ekstremizma i terorizma (OP 35, para. 14).

kretanja, učešća, okupljanja i udruživanja (OP 35, para. 15).⁴ Ističe se i to da su povrede seksualnog i reproduktivnog prava i zdravlja žena takođe oblici rodno zasnovanog nasilja protiv žena (OP 35, para. 18).

Međunarodni standardi u ovoj oblasti jasno navode da su države dužne da uspostave efikasan i dostupan okvir (zakonski i praktični) za sve oblike nasilja protiv žena, što izražava i princip dužne pažnje (engl. *due diligence*). Na zakonodavnom nivou, od država se zahteva da zabrane sve oblike rodno zasnovanog nasilja protiv žena i da usklade svoje zakonodavstvo, koje treba da je rodno osetljivo, sa međunarodnim standardima i obavezama. Na izvršnom nivou vlasti očekuje se da države usvoje i na odgovarajući način primene i finansiraju različite, dobro koordinisane institucionalne mere, koje imaju mehanizme praćenja, koje su dostupne, priuštive i odgovarajuće, kao i da nadoknade žrtvi štetu učinjenu nasiljem. Od pravosudnih organa se očekuje strogo poštovanje i primena svih zakonskih mera, te da na njihovo postupanje ne utiču rodni stereotipi ili diskriminatorno tumačenje zakonskih odredbi (OP 35, para. 26).

Prvi regionalni obavezujući ugovor, Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, po svom sadržaju saglasna je dokumentima Ujedinjenih nacija u ovoj oblasti. Republika Srbija je 2013. godine⁵ potvrdila ovu Konvenciju, tako da ona predstavlja deo unutrašnjeg zakonodavnog sistema.

Treba istaći da su navedeni međunarodni standardi nastali pre svega delovanjem feminističkog pokreta osamdesetih godina proteklog veka, koji je zahtevao definisanje nasilja protiv žena kao kršenje osnovnih ljudskih prava, prepoznavanje dijapazona oblika, konteksta i odnosa u kojima se ono dešava, naglašavajući ključnu ulogu država i odgovornost vlada da stvore „klimu nulte tolerancije“ uvođenjem sistema prevencije, zaštite i integrisane politike (Pence 1996; Kelly 2003; Antić Gaber, Dobnikar and Selišnik 2009). I u Srbiji su feminističke organizacije početkom devedesetih godina proteklog veka prve organizovale pružanje specijalizovanih usluga podrške za žene s iskustvom muškog nasilja, inicirale niz istraživanja ove pojave, kao i izmene zakona i javnih politika (Ignjatović 2011).

Iako su se do danas zadržali snažni otpori i brojni problemi u konceptualizovanju i primeni međunarodnih standarda (Ertürk 2006, 2007; UN 2006), oni predstavljaju orijentaciju državama članicama u odnosu na preuzete obaveze i prava žrtava/preživelih⁶ rodno zasnovanog nasilja protiv žena.

4 U određenim okolnostima rodno zasnovano nasilje protiv žena može rezultovati torturom ili surovim, neljudskim ili degradirajućim postupanjem, ili može predstavljati međunarodne zločine, uključujući zločine protiv čovečnosti i ratne zločine (OP 35, para. 16).

5 *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br.12/2013.

6 Upotreba reči „žrtva“ (engl. *victim*) često pretpostavlja pasivnost i nemoć, fokusirana je na (negativne) posledice nasilja, što nije karakteristično ponašanje i izgled svih žena sa iskustvom nasilja, zbog čega feminističke teoretičarke i organizacije, ali i mnoga međunarodna dokumenta, koriste termin „preživela“ (engl. *survivor*), kako bi se naglasak stavio na snage i pozitivne aspekte žena/žrtava, koji omogućavaju izlazak iz nasilja.

Potrebe žena iz depriviranih društvenih grupa koje imaju iskustvo nasilja u intimnom partnerskom odnosu

Istraživanja potvrđuju brojne posledice nasilja kojem su izložene žene. Ono direktno utiče na njihovu bezbednost, uključujući ugroženost života, na mentalno, fizičko i reproduktivno zdravlje, njihovo dobrostanje, ekonomski položaj, socijalni status i relacije, roditeljstvo (Krug et al. 2002; Martinez and Schröttle 2006). Žene koje žive u siromaštvu i socijalnoj izolaciji u većem su riziku od nasilja u intimnom partnerskom odnosu i u porodičnom kontekstu, a istraživanja govore i o tome da iskustvo nasilja, u odnosu na žene koje ga nemaju, predstavlja faktor rizika od osiromašenja i socijalne isključenosti. Te žene daleko češće koriste socijalnu i materijalnu pomoć, imaju znatno više poteškoća u pronalaženju i zadržavanju odgovarajućeg zaposlenja, imaju niz finansijskih poteškoća, kao i probleme da obezbede trajno i kvalitetno stanovanje (Klein 2009; Lybecker Jensen and Nielsen 2005; Romero, Chavkin, Wise, Smith 2003; Kelly, Sharp and Klein 2015). Malo se zna o potrebama žena koje dolaze iz (višestruko) marginalizovanih društvenih grupa ili žena sa složenim i međuzavisnim problemima (invaliditet, mentalne bolesti, zavisnost od psihoaktivnih supstanci, strankinje / bez državljanstva) (Harris and Hodges 2019), kao i o potrebama žena za zaštitom i podrškom nakon napuštanja nasilnog partnera (Kelly et al. 2015; Pomicino, Beltramini and Romito 2019; Bastiani, Saurel-Cubizolles and Romito 2018).

I u Srbiji, istraživanja nasilja protiv žena u intimnom/porodičnom kontekstu potvrđuju da se među značajnim determinantama ove pojave nalaze strukturni faktori, kao što su region i materijalna deprivacija porodice; kulturni faktori, odnosno patrijarhalne vrednosne orijentacije; porodični faktori, među kojima su veličina i patrilokalnost domaćinstva, kao i odnosi moći u domaćinstvu (Babović i dr. 2010). Istraživanja (OEBS 2019) takođe potvrđuju postojanje stavova koji opravdavaju nasilje (stav da se radi o privatnoj stvari koja treba da se rešava u porodici, da žene često izazivaju nasilje, preteruju ili ga izmišljaju). Određena svojstva i okolnosti u kojima žene žive, poput starosne dobi, emotivnog stanja, radnog statusa i zanimanja, obrazovanja, primanja, mesta življenja, pripadnosti manjinskoj grupi, pokazuju povezanost sa iskustvom nasilja, potvrđujući da su žene iz ranjivijih grupa bile izloženije nasilju. Takođe, žene čiji su partneri učestvovali u oružanim sukobima devedesetih godina na prostorima bivše Jugoslavije više su izložene nasilju, kao i žene sa decom, čija se iskustva značajno razlikuju od onih bez dece (OEBS 2019).

Problem nasilja u intimnom partnerskom odnosu za žene koje potiču iz višestruko marginalizovanih društvenih grupa samo je jedan, iako veoma dramatičan aspekt njihovog života. Većinom, ove žene imaju relativno nisko obrazovanje i stručne kvalifikacije, pretežno su nezaposlene, a prilike za posao su retke, uglavnom nepovoljne, slabo plaćene i nesigurne. Roditeljsku poziciju opterećuju stambena i materijalna ugroženost i nesigurnost, a iscrpljuju ih i

dugotrajni, pretežno neprijatni, a često i nebezbedni sudski sporovi.⁷ Kvalitet života i kvalitet zdravstvene nege nisu odgovarajući, a usled dugotrajne izloženosti stresu, postoje realni rizici za pogoršanje opšteg zdravstvenog stanja (Ignjatović i Pešić 2012).

Bespomoćnost i prepuštenost sebi su snažna osećanja koja se javljaju kod ovih žena, zasnovana na ponovljenim lošim iskustvima, posebno sa institucijama sistema. Rana udaja i izloženost stereotipima patrijarhalnih odnosa u porodici i braku, faktori su koji doprinose načinu na koji se razume nasilje i dugom ostajanju u nasilnoj partnerskoj vezi. Stereotipi koje, prema izjavama ovih žena, demonstriraju i institucije, tome takođe doprinose. Ohrabruje da su osetno drugačije procene i ponašanja mlađih žena, koje su manje spremne da trpe, što potvrđuju i kasnija istraživanja (Ignjatović i Pešić 2012; OEBS 2019).

Materinstvo i briga o deci (za sve žene koje ih imaju) utiču na donošenje važnih životnih odluka. Pitanje brige o deci tesno je povezano sa ostvarivanjem prava na izdržavanje dece (njegovim iznosom i redovnom naplatom), a kada je nerešeno predstavlja najveću prepreku pri zapošljavanju, posebno za žene čija deca imaju (hronične) zdravstvene probleme, zbog čega se često osećaju odbaceno i prepuštene same sebi (Ignjatović i Pešić 2012; Ignjatović 2013).

Ove žene su često bez stalnog posla, sigurnog radnog mesta i bez stabilnih finansija. Snalaze se tako što „ne biraju poslove“, već rade na crno, honorarne i/ili sezonske poslove. U vezi sa tim su i loši uslovi rada, neuplaćivanje u zdravstvene i penzione fondove, zapošljavanje po kratkoročnim ugovorima, nepoštovanje radnog vremena, niti prava na odmor, a ponekad i neodgovarajući odnos poslodavca prema njima, koji zloupotrebljava njihov položaj. Većina žena iz ove grupe ima nerešen ili privremeno rešen stambeni status, mnoge žive u neadekvatnim stambenim uslovima, uz česta preseljavanja uzrokovana nedostatkom materijalnih sredstava, ili zbog toga što stanodavci ne žele da trpe nasilje u svom okruženju ili imaju negativan stav prema ženama koje su razvedene (Ignjatović i Pešić 2012).

Žene iz ove grupe izjavljuju da nisu posedovale adekvatne informacije o pravnim postupcima u kojima su učestvovala, da nisu znale kome i kako da se obrate u situacijama kada su im bila ugrožena elementarna ljudska prava, zbog čega su saglasne u stavu da je (kvalitetna) besplatna pravna pomoć apsolutni prioritet za žene koje se nađu u ovakvim situacijama (Ignjatović i Pešić 2012).

Sva iskustva i istraživanja potvrđuju da je izlazak iz nasilja kompleksan proces, u kome žrtva/preživela prevazilazi brojne prepreke u aktivnom traženju pomoći i podrške, u etapama do postizanja cilja, na šta utiču individualni, interpersonalni i sociokulturni činioci (Bastiani et al. 2018). Napuštanje nasilnog partnera, iako je prvi korak, ne znači uvek i završetak nasilja (Hardesty 2002; Hester 2009; Bancroft and Silverman 2002; Ignjatović 2016). Postizanje bezbed-

7 U krivičnim postupcima one retko dobijaju status posebno osetljivog svedoka, te se susreću sa učiniocem nasilja, nekada i suočavaju, ili trpe verbalne napade koji nisu sprečeni i sankcionisani, što uslovljava njihovu reviktimizaciju.

nosti žene i njene dece tokom i nakon izlaska iz nasilja, kao i kroz sve zakonske postupke, prvi je zadatak institucija, i od centralne je važnosti. Ipak, pokazuje se da žene nailaze na niz strukturnih barijera, što zahteva da preduzimaju čitav niz bezbednosnih aktivnosti, odnosno „sigurnosni rad“ (engl. *safety work*), što troši mnogo vremena i energije na „bitke sa sistemom“ (Kelly et al. 2015).

Pomeranje žene izvan kontrole nasilnog partnera omogućava širenje „prostora za akciju“ (engl. *space for action*) (Kelly et al. 2015), što obuhvata veći broj domena: roditeljstvo, doživljaj sebe, zajednicu, prijatelje i porodicu, traženje pomoći, kompetencije, samopouzdanje i sigurnost, stanovanje, finansijsku situaciju, decu i nove intimne partnerske veze. Pokazuje se da su kontinuirana podrška specijalizovanih ženskih organizacija (koje razumeju nasilje, poštuju samostalnost žene, posreduju i zastupaju potrebe žena u institucijama), kao i podrška prijatelja i porodice, važne za izgradnju samopouzdanja i obnovu relacija sa decom i drugima. U poređenju sa ženama koje nisu koristile ove usluge, one koje su imale zastupanje kroz institucije i podršku koja omogućava da postanu svesne dinamike nasilja, da unaprede samozaštitu i zaštitu dece, češće su koristile efektivne strategije prevladavanja, manje su bile izložene nasilju, imale su više pristupa resursima u zajednici i kvalitetniji život. U svim ovim procesima važno je da se čuju i poštuju potrebe žrtve/preživjele i da im se ponudi podrška koja im je potrebna, kada im je potrebna, i to u dužem periodu, a najmanje dve godine nakon izlaska iz nasilnog partnerskog odnosa (Kelly et al. 2015; Pomicino et al. 2019).

Odgovor sistemskih mehanizama na potrebe žena sa iskustvom nasilja

Efikasan institucionalni odgovor na nasilje protiv žena podrazumeva multisektorsko delovanje, kombinaciju zakonskih mera i dovoljno dostupnih socijalnih usluga⁸ (Hagemann-White 2006), tako da preduzete mere ne budu u sukobu sa ciljevima i interesima žrtve, da obezbede njeno učešće u odlučivanju, uzmu u obzir njeno razumevanje osnaživanja i pravde, kao i da razumeju faktore koji utiču na to da one odustaju od postupaka (Hagemann-White 2019). Zbog toga je od ključne važnosti razumevanje konteksta i procena koje mobilišu odgovarajuće strategije zaštite i podrške. Intervencije sistema su efikasnije kada je žrtva motivisana i spremna na pomoć, kada institucije razmenjuju informacije, informišu žene i kada je podrška konkretna i pružana u dovoljno dugom periodu (Robinson and Tregidga 2007; Kelly et al. 2015; Pomicino et al. 2019).

8 To znači dovoljan broj, geografski odgovarajuće raspoređene usluge, dostupne žrtvama sa različitim ličnim svojstvima i životnim situacijama, kao i odgovarajuće resurse (ljudske i finansijske) i odgovarajuće standarde kvaliteta pružanja usluga.

Zakonske izmene i politika zaštite žena sa iskustvom nasilja u Srbiji

U Srbiji, izmene zakona, najpre 2002. godine u oblasti krivičnopravne zaštite, a zatim 2005. godine u porodičnopravnoj zaštiti, ponudile su određena rešenja za zaštitu žrtava, pre svega od nasilja u porodičnom kontekstu. U 2016. godini zakonski je regulisana⁹ preventivna intervencija (hitne mere), obaveza procene bezbednosnih rizika, saradnja i koordinirano delovanje institucija, a predviđena je i obavezna obuka profesionalaca i profesionalki i uvođenje centralne elektronske evidencije. U cilju usaglašavanja sa standardima Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici unete su izmene i nova krivična dela u Krivični zakonik¹⁰ (proganjanje, seksualno uznemiravanje, genitalno sakaćenje ženskih polnih organa), silovanje u braku je dobilo jednak status kao silovanje izvan braka, a kazne za obljubu nemoćnog lica i deteta izjednačene su sa kaznama za silovanje, ali nije izmenjena i sama definicija silovanja. Zaštita prava žrtava još uvek je nedovoljno usaglašena sa međunarodnim standardima, posebno u procesnom delu (Ignjatović i Drobļjak 2014; Ignjatović, Pavlović-Babić i Lukić 2015).

Međutim, zakonske novine (sve rodno neutralne) uvedene su bez jasne promene politike i paradigme postupanja, što je uslovalo odsustvo strategije i plana delovanja (Ignjatović 2011). Državna politika (građena u periodu od 2010. godine usvajanjem nacionalne strategije, opšteg i posebnih protokola o postupanju nadležnih službi),¹¹ ostala je bez delotvorne primene, zbog neodgovarajućih finansijskih i ljudskih resursa, nejasnih nivoa nadležnosti i nedostatka sistema praćenja i procene ostvarenih rezultata. I opšti principi zaštite žrtava¹² (koji organizuju sveukupno postupanje sistema) ostali su bez razrade i objašnjenja, više kao preporuka, a ne kao obaveza za profesionalno delovanje. Nedovršena i fragmentarna rešenja, uz nedostatak jasno istaknutog i objašnjenog cilja delovanja (u strateškom i konkretnom smislu), koji određuje i sve operativne ciljeve i prioritetne aktivnosti, predstavljaće najznačajniju prepreku delotvornoj i efikasnoj zaštiti od nasilja u porodici u Srbiji. Istovremeno, prevencija i zaštita žena od rodno zasnovanog nasilja ostaje dominantno usmerena

9 Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS*, br. 94/2016.

10 Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

11 Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, *Službeni glasnik RS*, br. 27/2011; Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima (2011); posebni protokoli Ministarstva zdravlja (2010); Protokol o postupanju policijskih službenika (2013); Protokol centara za socijalni rad (2013); Posebni protokol za pravosuđe (2014).

12 Opšti principi iz Opšteg protokola o postupanju: bezbednost (sigurnost) žrtve je prioritet u radu stručnih službi; bezbednost i dobrobit deteta kroz osiguranje bezbednosti i podršku autonomiji nenasilnom roditelju; za nasilno ponašanje odgovoran je isključivo učinilac; sve intervencije treba da uzmu u obzir nejednakost moći između žrtve nasilja u porodici i nasilnika; institucije su, u okviru svojih uloga, nadležnosti i misija, odgovorne da zaustave nasilje i preduzmu mere zaštite.

na nasilje u intimnim partnerskim odnosima i u porodici, što predstavlja suženje obaveza države u odnosu na preuzete međunarodne standarde.

I analiza sudske prakse ukazuje na ozbiljne teškoće u krivičnopravnim postupcima zaštite žrtava nasilja u porodici, poput neefikasnosti postupaka, velikog broja odbačenih krivičnih prijava, odustanka i odlaganja krivičnog gonjenja, najčešće izricanih uslovnih osuda bez zaštitnog nadzora, izostanka informisanja žrtvi o toku postupka i neodgovarajuće zaštite od reviktimizacije (Jovanović, Simeunović-Patić i Macanović 2012; Petrušić, Žunić i Vilić 2018). Iako je povećan broj odbačenih krivičnih prijava (Ignjatović i Macanović 2018), uočavaju se i izvesne pozitivne promene (Petrušić i dr. 2018), kao što je češće određivanje pritvora, čak i smanjenje dužine trajanja postupka i manji udeo uslovnih osuda, mada su one još uvek dominantna sankcija.

Analiza postupaka porodičnopravne zaštite¹³ (Petrušić, Konstatinović-Vilić 2010) pokazuje da nisu korišćeni predviđeni zakonski mehanizmi koji bi na efikasan način zaustavili i sprečili ponavljanje nasilja, odnosno pružili sigurnost žrtvama u okviru njihovog doma. Postupci, iako hitni, trajali su dugo, bez predloga za privremene mere, nisu pokretani po službenoj dužnosti, žrtve često nisu imale pravnog zastupnika, ročišta su odlagana, a registrovan je veliki broj povlačenja tužbi. Iako broj izrečenih mera zaštite značajno raste u protekle dve godine, izrazito mali broj ovih postupaka je pokrenut po službenoj dužnosti, što predstavlja opterećenje za žrtve nasilja (Ignjatović i Macanović 2018, 2019).

Od usvajanja novog zakona (2016), broj prijava događaja nasilja u porodici u stalnom je porastu, a značajan je i broj izrečenih hitnih i produženih hitnih mera zaštite žrtve,¹⁴ ali kratkoročna preventivna zaštita i dalje nije praćena odgovarajućim merama za postizanje dugoročne bezbenosti žrtve (Ignjatović i Macanović 2018, 2019). Međutim, brojevi ne mogu da odgovore na pitanje o kvalitetu procene rizika i načinu usaglašavanja procena između relevantnih aktera (policija, tužilaštvo, centri za socijalni rad), što je od suštinske važnosti za sprečavanje nasilja i zaštitu žrtve i njene dece, uključujući i rizik od teškog povređivanja i/ili ubistva žena (Lacmanović 2019). Takođe, nema podataka o tome da li ovaj način preventivne zaštite odgovara žrtvama iz marginalizovanih društvenih grupa (ženama sa invaliditetom, Romkinjama, ženama iz seoskih sredina).

Pokazuje se da pokretanje više različitih i međusobno komplementarnih pravnih mehanizama, uz neujednačenost tumačenja zakona (kako unutar iste službe, tako i između predstavnika različitih službi) stvara probleme u primeni zakona (Ignjatović i dr. 2015; Ignjatović i Macanović 2018). Iako ne postoji prepreka da stručnjaci i stručnjakinje, posebno u pravosudnim organima, direktno koriste odredbe relevantnih međunarodnih ugovora, takva je praksa u Srbiji

13 Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015, čl. 197–200.

14 Ove mere omogućavaju privremeno udaljenje učinioca nasilja iz stana i privremenu zabranu da kontaktira žrtvu i da joj prilazi, a izdaju se u kratkom roku (do 8 časova), traju 48 časova (hitne) i mogu se produžiti (30 dana) – Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, čl. 17.

sasvim retka. Iz perspektive stručnjaka/stručnjakinja, preopterećenost službi navodi se kao najčešći razlog za nedelotvornost i neefikasnost postupanja, što zahteva sistemski rešenja. Međutim, podaci pokazuju da nema kritičkog odnosa prema nejednakom tumačenju zakonske norme ili prema izbegavanju primene službenih ovlašćenja, naročito unutar vlastite službe (Ignjatović i dr. 2015; Ignjatović 2016). Žrtvama, odnosno njihovoj sklonosti da odustaju od postupaka, pripisuje se veći deo uzroka za nefunkcionalnost i nisku efikasnost sistema, premda postoji svest o njihovom izrazito lošem procesnom položaju (višestruka svedočenja, dodatna traumatizacija, nebezbednost, strah od ponavljanja nasilja). U razumevanju potreba žrtve, stručnjaci i stručnjakinje naglasak stavljaju na ekonomske aspekte, a žrtve na odnos profesionalaca, dostupnu kvalitetnu informaciju i (konkretnu) podršku sistema i zaposlenih u njemu (Ignjatović 2011; Ignjatović i dr. 2015; Ignjatović 2016).

Na osnovu ocena primene međunarodnih standarda, Komitet CEDAW preporučuje državi Srbiji da revidira relevantne zakone, u cilju efikasnije zaštite, kao i da obezbedi da se svi prijavljeni slučajevi nasilja s pažnjom istraže, da se učinioci kazne sankcijama koje su srazmerne učinjenim delima, a da žrtve, uključujući i one iz marginalizovanih društvenih grupa, budu zaštićene od reviktimizacije i da imaju delotvoran pristup naknadi štete (CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 24). Istovremeno, izveštaj Ekspertske grupe Saveta Evrope GREVIO¹⁵ sadrži slične preporuke u odnosu na niske stope osuđujućih presuda i neodgovarajuće sankcije, dodajući da je nužno da se procene rizika sistematski sprovode, ali i da se istraži izdavanje „obostranih“ hitnih mera (i učiniocu i žrtvi), poveća znanje stručnjaka i stručnjakinja o dinamici nasilja, bolje nadgleda primena hitne zaštite, pojednostave procedure za mere zaštite u parnicama, te da se obezbedi odgovarajuća zaštita žrtava tokom sudskih postupaka (GREVIO/Inf(2019)20, para. 209–249).

Odgovor na potrebe žrtve i dostupnost usluga podrške u Srbiji

Iako je izrada individualnog plana mera zaštite i podrške žrtvi nasilja postala zakonska obaveza u odnosu na svaki prijavljeni slučaj nasilja u porodici i povezana krivična dela,¹⁶ nema sistemskih podataka o sadržaju i kvalitetu planova (jer nadležno ministarstvo ni više od dve godine nakon početka primene zakona nije uspostavilo jedinstven sistem za prikupljanje i praćenje ovih podataka). Iskustva potvrđuju da su planovi krajnje oskudnog sadržaja i često tipizirani, suprotno svrsi, karakteristikama pojave i potrebama žrtava i njihove dece (Ignjatović i Macanović 2018, 2019). Zakon o sprečavanju nasilja u porodici svim žrtvama garantuje pravo na informisanje i besplatnu pravnu pomoć (čl. 29–30), kao i mere podrške koje treba da omoguću oporavak, osnaživanje i osa-

15 GREVIO je akronim za engl. *The Council of Europe Expert Group on Action against Violence against Women and Domestic Violence*.

16 Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, čl. 31 i čl. 4

mostaljivanje žrtve (čl. 31, st. 3). Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici postavlja standarde (čl. 18–26) u odnosu na dve grupe usluga podrške: opšta podrška (informisanje, pravno i psihološko savetovanje, socijalna i zdravstvena zaštita, finansijska pomoć, stanovanje, obrazovanje, obuka i pomoć prilikom zapošljavanja) i specijalizovana podrška (sigurne kuće, SOS telefoni, podrška za žrtve seksualnog nasilja, kao i zaštita i podrška za decu koja su svedoci nasilja).

Međutim, u Srbiji opstaje problem da se sistemski uredi i obezbedi pružanje opštih i specijalizovanih usluga podrške ženama sa iskustvom nasilja, one su nerazvijene ili nisu dostupne na teritoriji cele države, zavisne su od lokalnih budžeta ili projekata, odnosno nedovoljnih finansijskih i ljudskih resursa (Ignjatović i Drobnjak 2014; Pešić 2016). Karakteriše ih i jednodimenzionalnost i/ili usmerenost na kratkoročne intervencije, bez dugoročnog plana i mera, ili međusobna neusklađenost u odnosu na različite oblasti i potrebe žena i njihove dece (Ignjatović 2013; Pešić 2016; Ignjatović 2016). Sasvim su neodgovarajuće (ili u potpunosti nedostaju) usluge za žene sa složenim potrebama (žene sa invaliditetom, hroničnim bolestima i mentalnim oboljenjima, siromašne, nezaposlene, iz romske populacije, sa velikim brojem dece i druge) (Ignjatović i Pešić 2012; Ignjatović 2013; Ignjatović i Drobnjak 2014; Ignjatović i Macanović 2018). Neodgovarajuće je praćenje i procena efekata preduzetih mera podrške, te se ne može zaključivati o tome da li su one omogućile oporavak, osnaživanje i osamostaljivanje žena sa iskustvom nasilja (Ignjatović i Macanović 2018).

Žene sa iskustvom nasilja naglašavaju važnost praktične podrške koja bi im pomogla da napuste nasilnog partnera i da izgrade novi život, a posebno ako su izložene ukrštenom uticaju faktora marginalizacije i diskriminacije (Ignjatović i Pešić 2012; Pešić 2016; OEBS 2019). Malobrojna longitudinalna istraživanja (Kelly et al. 2015; Pomicino et al. 2018; Bastiani et al. 2018) potvrđuju da je ključno da podrška ženama tokom procesa izlaska iz nasilja i uspostavljanja novog života bude dostupna najmanje dve godine, višedimenzionalna i dobro sinhronizovana (da uključi odgovarajuće bezbednosne aktivnosti, (re)uspostavljanje odnosa, obezbeđivanje konkretne pomoći i specijalizovanih usluga, oporavak od traumatskog iskustva i osnaživanje, do normalizacije života u različitim domenima). Potrebno je vreme da žrtva prođe kroz pravosudne postupke, kao i za izlazak iz nasilja i oporavak i da ponovo izgradi svoj život. Od suštinske je važnosti da stručnjaci i stručnjakinje razumeju nasilje da bi mogli da pruže podršku žrtvama. Siguran dom i finansijska nezavisnost nužni su uslovi oporavka i ponovne izgradnje života, ali je važno da ih prati efikasna društvena kontrola nasilnog ponašanja učinioaca. Resursi zajednice mogu biti od pomoći ili pak prepreka (kada nedostaju ili su neodgovarajući), što će podržati ili obehtrabriti žene za proces izlaska iz nasilja, oporavak i proces osamostaljivanja.

U Srbiji, stručnjaci i stručnjakinje imaju jasnu svest da je funkcionalnost sistema niska, a deo odgovornosti za to pripisuju svojoj preopterećenosti, lošim uslovima rada i fenomenu izgaranja (što su realne procene stanja), a drugi deo

odgovornosti se dodeljuje žrtvama, pre svega njihovoj sklonosti da odustaju od postupaka (Ignjatović i dr. 2015; Ignjatović 2016). Istovremeno, uočava se ograničena spremnost da se uči, a izostaje i sistematičan način učenja iz grešaka, čak i kada je reč o drastičnim slučajevima nasilja, kao što su ubistva žena. Procesi praćenja i izveštavanja o postupanju, koji bi trebalo da omoguću povratnu informaciju i uvid u stanje (kao i superviziju i institucionalni nadzor rada), nisu dovoljno izgrađeni ili su marginalizovani unutar pojedinačnih sistema i centralno (Ignjatović i Macanović 2018, 2019).

Zbog svega navedenog, Komitet CEDAW ponavlja gotovo iste preporuke koje je uputio na prethodni izveštaj Republike Srbije (CEDAW/C/SRB/CO/2–3, 2013), što indirektno govori o malom napretku u promeni stvarnosti za žene sa iskustvom nasilja. Preporučuje se Srbiji da sprovede analize o rasprostranjenosti rodno zasnovanog nasilja protiv žena, koje obuhvataju i specifične okolnosti života i lična svojstva marginalizovanih i diskriminiranih grupa žena, te da razvije sveobuhvatnu strategiju i plan akcija, za koje će biti izdvojena odgovarajuća sredstva, osigurana primena i praćenje rezultata. Takođe, preporučuje se i jačanje međuinstitucionalne saradnje, kao i uspostavljanje boljeg sistema usluga podrške, njihove dostupnosti i kvaliteta (CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 24). Takve nalaze potvrđuje i izveštaj GREVIO, uz jasnu preporuku državi da organizuje bolje informisanje žrtava, obezbedi odgovarajuće ljudske resurse u ustanovama socijalne zaštite, dostupne specijalizovane usluge podrške, te da u međuinstitucionalnu saradnju uključi i ženske organizacije, koje imaju višedecenijsko iskustvo u pružanju podrške ženama koje su izložene nasilju (GREVIO/Inf(2019)20, para. 100–122).

Umesto zaključka: novi izazovi, rizici i otvorena pitanja

Mada je izgradnja međunarodnih standarda u oblasti prevencije i zaštite od rodno zasnovanog nasilja protiv žena uslovila napredak, pre svega, u promeni zakona, u praksi ostaje niz izazova. Pokazuje se da učešće policijsko-pravosudnog sistema nije dovoljno efikasno, da je usmereno na kratkoročnu bezbednost, odnosno na to da se „bude na sigurnom“ (engl. *being safe*), što je različito od toga da se žena „oseća sigurno“ (engl. *feeling safe*) (Kelly et al. 2015). Keli ističe (2000) da institucije propuštaju da uvide veze između različitih vrsta zlostavljanja i da izdaju poverenje žena koje prijave nasilje. One često pružaju neodgovarajuće, neblagovremene ili necelovite intervencije (zadržavajući logiku svoga delovanja, pre nego odgovor na potrebe žena), a međuinstitucionalni pristup ostaje fragmentaran (tako da, umesto da se omogući bolja zaštita, može biti ugrožena bezbednost žena). Nužna je (a često izostaje) efikasna institucionalna i društvena kontrola nasilnog ponašanja, kao i volja i sposobnost institucija da odgovore na potrebe žena i njihove dece, posebno na one višestruke, složene i međuzavisne, jer nasilnici umeju vešto da zloupotrebljavaju ranjivost žrtava (Harris and Hodges 2019).

Istovremeno, nestajanje kritike patrijarhata i ekonomskih nejednakosti na osnovu pola/roda (kao ključnog uzroka rodno zasnovanog nasilja protiv žena) u javnim politikama, kao i nametanje ženskim organizacijama standarda rada i režima finansiranja koji su slični onima u javnom socijalnom sektoru, postavlja pred njih kao stalni izazov zadržavanje autonomije i obezbeđivanje održivosti. To ugrožava mogućnost da autonomne ženske organizacije ostanu ključni akteri najznačajnijih promena u ovoj oblasti (Logar 2008; Antić Gaber et al. 2009).

Jačanjem konzervativne politike na međunarodnom planu, sve su vidljiviji novi pokreti, snažno usmereni protiv koncepta ljudskih prava, pre svega prava žena i LGBTIQ osoba. To doprinosi globalnom rastu antifeminističkih ideja i pokreta (HRCF 2015; Datta 2018), što ima refleksije i u Srbiji (Ignjatović 2019), a utiče i na način na koji zajednica i stručnjaci/stručnjakinje prilaze problemu nasilja protiv žena (Côte 2017). Zbog toga je Radna grupa pri Ujedinjenim nacijama o pitanju diskriminacije žena u zakonu i praksi¹⁷ istakla da se moraju preduzeti hitne akcije da se zaustave procesi i aktivnosti koji prete podriivanju, erodiranju i poništavanju teško osvojenih prava žena, preporučujući državama članicama i telima UN niz mera u tom pravcu (HRC 2018).

I u Zaključnim zapažanjima Komiteta CEDAW (CEDAW/C/SRB/CO/4, 2019) na izveštaj o primeni Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, koji je podnela Srbija, ističe se zabrinutost zbog informacija o povećanom nivou diskriminatornih rodni stereotipa, antirodnog diskursa i mizoginih izjava zvaničnika, koje ostaju nesankcionisane (para. 21 (a)). Slični zaključci mogu se pročitati i u izveštaju GREVIO, u kom se ističe da u Srbiji prevladavaju patrijarhalni stavovi i stereotipi u vezi sa ulogama, odgovornostima i očekivanim ponašanjima žena i muškaraca u društvu i porodici. Preporučuje se promena takvog stanja kroz odgovarajuće mere u obrazovnom sistemu na svim nivoima, obuku stručnjaka i sprovođenje aktivnosti podizanja svesti javnosti o neprihvatljivosti takvih shvatanja i svih oblika rodno zasnovanog nasilja protiv žena (GREVIO/Inf(2019)20, para. 61–80).

Na kraju treba reći da je pred Srbijom ozbiljan zadatak da pokaže političku volju i preduzme konkretne akcije u primeni prihvaćenih međunarodnih standarda u oblasti prevencije i zaštite žena od svih oblika rodno zasnovanog nasilja, uključujući aktivno suprotstavljanje narastajućim napadima na politiku rodne ravnopravnosti i osnovna prava žena.

Literatura

Antić Gaber, Milica, Mojca Dobnikar i Irena Selišnik. 2009. "Gendering Violence against Women, Children and Youth: From NGOs via Internationalization to National States and Back?" In *Violence in the EU examined – Policies on Violence against Women, Children and Youth in 2004 EU Accession Countries*, edited by Milica Antić Gaber, 17–31. Ljubljana, Slovenia: University of Ljubljana, Faculty of Arts

17 Engl. *Working Group on the issue of discrimination against women in law and in practice.*

- Babović, Marija, Olivera Vuković i Katarina Ginić. 2010. *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*. Beograd, Srbija: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije.
- Bancroft, Lundy, and Jay G. Silverman. 2002. *The Batterer as Parent: Addressing the Impact of Domestic Violence on Family Dynamics*. CA, USA: SAGE Publications, Inc.
- Bastiani, Federica, Marie-Josèphe Saurel-Cubizolles, and Patricia Romito. 2018. "The help-seeking process among women victims of partner violence in Italy". *Journal of Gender-Based Violence*. 2(1), 75–92. DOI: 10.1332/239868018X15154218883225.
- Côte, Isabelle. 2017. „The Consequences of Antifeminism on Practices in Domestic Violence Shelters.“ In *Book of Abstracts: II European Conference on Domestic Violence* (Porto, Portugal September 6 and 7), 119–120. Porto, Portugal: Faculty of Psychology and Education Sciences of the University of Porto – Portugal.
- Datta, Neil. 2018. "Restoring the Natural Order": *The Religious Extremists' Vision to Mobilize European Societies against Human Rights on Sexuality and Reproduction*. Brussels: European Parliamentary Forum on Population and Development.
- Ertürk, Yakin. 2006. *Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective: Violence against Women the Due Diligence Standard as a Tool for the Elimination of Violence Against Women*. Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences. E/CN.4/2006/61 (20 January 2006). Geneva: UN, Commission on Human Rights.
- Ertürk, Yakin. 2007. *Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, Its Causes and Consequences, Intersections between Culture and Violence against Women*. A/HRC/4/34 (17 January 2007). Geneva: UN, Human Rights Council.
- European Union Agency for Fundamental Rights. 2014. *Violence against women: an EU-wide survey, Main results* (FRA, 2014). Luxembourg City, Luxembourg: Publication Office of the European Union.
- Garcia-Moreno, Claudia, Henrica Jansen, Mary Ellsberg, Lori Heise, and Charlotte Wattset. 2005. *Multi-country study on women's health and domestic violence against women*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.
- Hagemann-White, Carol. 2006. *Combating Violence against Women – Stocktaking Study on the Measures and Actions Taken in Council of Europe Member States*. Strasbourg: Council of Europe, Directorate General of Human Right.
- Hagemann-White, Carol. 2019. Redress, rights and responsibilities: comparing European intervention systems. *Journal of Gender-Based Violence*, 3(2), 151–165. DOI: 10.1332/239868019X15538586416633.
- Hardesty, Jennifer L. 2002. "Separation Assault in the Context of Postdivorce Parenting, An Integrative Review of the Literature". *Violence Against Women*, 8(5), 597–625. DOI: 10.1177/107780102400388452
- Harris, Lyndsey, and Kathryn Hodges. 2019. "Responding to complexity: improving service provision for survivors of domestic abuse with 'complex needs'". *Journal of Gender-Based Violence*, 3(2), 167–184, DOI: 10.1332/239868019X15538587319964.
- Hester, Marianne. 2009. *Who Does What to Whom? Gender and Domestic Violence Perpetrators*. Bristol, UK: University of Bristol in association with the Northern Rock Foundation.
- Human Rights Campaign Foundation. 2015. *Exposed: The World Congress of Families: An American Organization Exporting Hate*. (HRCF, 2015).

- Ignjatović, Tanja. 2011. *Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: model koordiniranog odgovora zajednice*. Beograd, Srbija: Rekonstrukcija ženski fond.
- Ignjatović, Tanja. 2013. *Posledice koje ima nasilje prema ženama u partnerskom odnosu na decu i odgovor javnih službi na ovaj problem*. Beograd, Srbija: Autonomni ženski centar i UNICEF kancelarija u Srbiji.
- Ignjatović, Tanja. 2016. „Procena i odlučivanje o roditeljskom starateljstvu u kontekstu partnerskog nasilja: rodna perspektiva.” (nepublikovana doktorska disertacija). Beograd, Srbija: Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu.
- Ignjatović, Tanja. 2019. Uloga anti(feminizma) na politike i prakse prema muškom nasilju protiv žena – globalna i lokalna perspektiva. U Adriana Zaharijević i Katarina Lončarević, *Feministička teorija je za sve*. Zbornik radova sa konferencije “Neko je rekao feminizam? Feministička teorija u Srbiji danas.” Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Fakultet političkih nauka.
- Ignjatović, Tanja i Tanja Drobnjak (Ur.). 2014. *Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira Republike Srbije sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – osnovna studija*. Beograd: Autonomni ženski centar.
- Ignjatović, Tanja i Vanja Macanović. 2018. „Izazovi u primeni novog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici u Srbiji.” *Temida: časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu* 21(1): 41–66. DOI: 10.2298/TEM1801041I
- Ignjatović, Tanja i Vanja Macanović. 2019. Implementation of the Law on the Prevention of Domestic Violence in Serbia: paradigm shift and system problems, *Journal of Gender-Based Violence*, 3(3): 373–384. DOI: 10.1332/239868019X15684765834241
- Ignjatović, Tanja i Danijela Pešić. 2012. *Rizici od siromaštva za žene sa iskustvom nasilja*. Beograd, Srbija: Autonomni ženski centar.
- Ignjatović, Tanja, Dragica Pavlović Babić i Marija Lukić. 2015. *Delotvornost sistemskih mehanizama za sprečavanje nasilja prema ženama i nasilja u porodici*. Beograd, Srbija: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije i Autonomni ženski centar.
- Jovanović, Slađana. 2013. “Ubistva žena od strane partnera: istraživanje pravosudne prakse”. U *Godišnji izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama 2013*, 55–65. Beograd, Srbija: Mreža Žene protiv nasilja i Mreža za Evropski ženski lobi.
- Jovanović, Slađana, Biljana Simeunović-Patić i Vanja Macanović. 2012. *Krivičnopravni odgovor na nasilje u porodici u Vojvodini*. Novi Sad, Srbija: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.
- Kelly, Liz. 2000. “Joined Up Responses to Complicated Lives: Making Connections Across Recently Constructed Boundaries”. In *The Domestic Violence: Enough is Enough Conference*. (London, October 2000). London: CWASU. <https://cwasu.org/resource/joined-up-responses-to-complicated-lives-making-connections-across-recently-constructed-boundaries/>
- Kelly, Liz. 2003. *VIP Vodič – Vizija, inovacija i profesionalizam u radu policije u vezi sa nasiljem nad ženama*. Beograd, Srbija: Savet Evrope, Kancelarija u Beogradu.
- Kelly, Liz, Nicola Sharp, and Renate Klein. 2014. *Finding the Costs of Freedom: How Women and Children Rebuild their Lives after Domestic Violence*. London: Solace Women's Aid.

- Klein, Sabine (Ed.). 2009. *The poverty risks of women affected by violence and their children – Report on the socio-economic situation in Austria*. Vienna, Austria: WAVE – Women against violence Europe.
- Krug, G. Etienne, Linda L. Dahlberg, James. A. Mercy, Anthony B. Zwi, and Rafael Lozano. 2002. *World report on violence and health*, Geneva, Switzerland: World Health Organization.
- Lacmanović, Vedrana. 2019. “Femicid u Srbiji: potraga za podacima, odgovorom institucija i medijska slika”. *Annales for Istrian and Mediterranean Studies*, 29(1), 27–39. DOI: 10.19233/ASHS.2019.04
- Logar, Rosa. 2008. *Good Practices and Challenges in Legislation on Violence against Women*. Vienna: Expert Group Meeting on good practices in legislation on violence against women, United Nations Office at Vienna, Austria (May, 2008). Vienna, Austria: United Nations Office.
- Lukić, Marija. 2013. “Istraživanje o ubistvima žena u porodici tokom 2011. godine – postupanje policije i centara za socijalni rad”. U *Godišnji izveštaj Opservatorije za praćenje nasilja prema ženama 2012* (str. 69–81). Beograd, Srbija: Mreža Žene protiv nasilja i Mreža za Evropski ženski lobi.
- Lybecker Jensen V., and Nielsen, S. L. 2005. *When violence happens every day – a study of male violence against women in intimate relationships*. Copenhagen: The Danish Centre for Research on Social Vulnerability and LOKK.
- Martinez, Manuela, and Monica Schröttle (Eds.). 2006. *State of European research on the prevalence of interpersonal violence and its impact on health and human rights*. Co-ordination Action on Human Rights Violations (CAHRV) and funded through the European Commission (Project No. 506348).
- Organizacia za evropsku bezbednost i saradnju. 2019. *Dobrobit i bezbednost žena – Anketna o nasilju nad ženama koju je sproveo OEBS* (OEBS, 2019). Beograd, Srbija: Organizacia za evropsku bezbednost i saradnju.
- Otašević, Stanislava (Ur.). 2005. *Nasilje u partnerskim odnosima i zdravlje*. Beograd, Srbija: Autonomni ženski centar.
- Pence, Ellen. 1996. “The Domestic Abuse Intervention Project: A Model for Community Intervention”. In *Coordinated Community Response to Domestic Assault Cases: A Guide for Policy Development Domestic Abuse Intervention Project*, edited by Ellen Pence et al., 13–63. Duluth, MN: Minnesota Program Development, Inc.
- Pešić, Danijela. 2016. *Zaštita i podrška za žene sa iskustvom nasilja – analiza lokalnih politika u Republici Srbiji*. Beograd: Autonomni ženski centar.
- Petrović, M. Nikola. 2010. “Rasprostranjenost nasilja u porodici u Vojvodini”. U Vesna Nikolić-Ristanović (Ur.), *Nasilje u porodici u Vojvodini*, (str. 25–54). Novi Sad, Srbija: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.
- Petrušić, Nevena i Slobodanka Konstatinović-Vilić. 2010. *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi u Srbiji*. Beograd, Srbija: Autonomni ženski centar i Niš: Ženski istraživački centar.
- Petrušić, Nevena, Natalija Žunić i Vida Vilić. 2018. *Krivično delo nasilje u porodici u sudskoj praksi – nove tendencije i izazovi*. Beograd, Srbija: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji.
- Pomicino, Laura, Lucia Beltramini, and Patricia Romito. 2019. “Freeing Oneself From Intimate Partner Violence: A Follow-Up of Women Who Contacted an

Anti-violence Center in Italy". *Violence Against Women*, 25(8), 925–944, DOI: 10.1177/1077801218802641.

Robinson, L. Amanda, and Jasmina Tregidga. 2007. "The Perceptions of High-Risk Victims of Domestic Violence to a Coordinated Community Response in Cardiff, Wales". *Violence Against Women*, 13(11), 1130–1148. DOI: 10.1177/1077801207307797

Romero, Diana, Wendy Chavkin, Paul H. Wise, and Lauren A. Smith. 2003. "Low-Income Mothers' Experience With Poor Health, Hardship, Work, and Violence, Implications for Policy". *Violence Against Women*, 9(10), 1231–1244. DOI: 10.1177/1077801203255862

Seith, Corinna. 2001. "Security Matters – Domestic Violence and Public Social Services". *Violence Against Women*, 7(7), 799–820. DOI: 10.1177/10778010122182749

United Nations. 2006. *Ending violence against women – From words to action*. Study of the Secretary-General (UN, 2006). New York: United Nations Publication.

Dokumenta:

Council of Europe, Secretariat of the monitoring mechanism of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence Council of Europe. (2019). *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) SERBIA*, (GREVIO/Inf(2019)20). Strasbourg: Council of Europe.

United Nations, Human Rights Council. 2018. *Report of the Working Group on the issue of discrimination against women in law and in practice (A/HRC/38/46)*, Thirty-eighth session 18 June–6 July 2018. Geneva: Human Rights Council.

United Nations, Committee on the elimination of discrimination against women. 1992. *General recommendation No. 19: Violence against women*, Eleventh session (A/47/38).

United Nations, Committee on the Elimination of Discrimination against Women. 2017. *General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19*, 26 July 2017 (CEDAW/C/GC/35).

United Nations, Committee on the Elimination of Discrimination against Women. 2019. *Concluding observations on the fourth periodic report of Serbia*, 8 March 2019 (CEDAW/C/SRB/CO/4).

United Nations, Committee on the Elimination of Discrimination against Women. 2013. *Concluding observations on the combined second and third periodic reports of Serbia*, 30 July 2013 (CEDAW/C/SRB/CO/2–3).

United Nations, General Assembly. 1993. *Declaration on the Elimination of Violence against Women*, Proclaimed by General Assembly resolution 48/104 of 20 December 1993.

United Nations, the Fourth World Conference on Women. 1995. *Beijing Declaration and Platform for Action*, 4 to 15 September 1995.

Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS, Međunarodni ugovori*, br.12/2013.

Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015, čl. 197–200.

Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, *Službeni glasnik RS*, br. 94/2016.

Primljeno:

Odobreno:

Tanja Ignjatović

Challenges to finding systemic answers for the needs of women who have experienced violence in intimate partner relationships: Between the standards, public policy and reality

Abstract: International standards in the sphere of protecting women from gender based violence have impacted legislation, public policy and practice, obligating the states to introduce appropriate systems of prevention, protection, support, and integrated policy. This paper focuses on the needs of women who have experienced violence in family and intimate partner relationships, especially those coming from a background of multiple social marginalisation. The existing research shows that institutional actions and procedures do not provide the safety/security to women and their children, nor the services that can adequately respond to their complex life situations and meet their multidimensional needs – especially not over extended periods of time. There are many challenges to organising a comprehensive and effective response of the institutional mechanisms that would be aligned with the victim's goals and interests, ensuring her participation in the decision-making process, taking into account her understanding of empowerment and justice, while showing understanding of the factors that contribute to women waiving the access to formal legal procedure. With the global strengthening of conservative policies, anti-feminist ideas and movements are on the rise, openly opposing the concept of women's human rights. This also limits the possibility of providing protection and support to women victims of violence; additionally, it undermines the autonomous work of women's organisations and their radical social demands.

Key words: gender based violence against women, international standards, needs of women victims of violence, institutional response, Serbia.